

BEATRICE Onica-Jarka

DREPT INTERNAȚIONAL UMANITAR
– Note de curs –

Beatrice ONICA-JARKA

Drept internațional umanitar

~ Note de curs ~

*Ediția a III-a,
revăzută și adăugită*

Universul Juridic

București

-2015-

Editat de **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Copyright © 2010, 2011, 2015, **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOTIT DE SEMNĂTURA ȘI
ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL
ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ONICA-JARKA, BEATRICE

Drept internațional umanitar : note de curs / Beatrice Onica-Jarka.

- Ed. a 3-a, rev. și adăug. - București : Universul Juridic, 2015

Bibliogr.

ISBN 978-606-673-738-8

341.3(100)(075.8)

REDAȚIE:

tel./fax: **021.314.93.13**

tel.: **0731.121.218**

e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL

tel.: **021.314.93.15; 0733.673.555**

DISTRIBUȚIE:

fax: **021.314.93.16**

e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

CAPITOLUL I

CARACTERIZAREA DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR ȘI A DOMENIULUI RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE CĂRUIA I SE APLICĂ

Motto:

Atâta vreme cât vor fi oameni vor fi și războaie.
Albert Einstein

Secțiunea 1

Noțiunea de „drept internațional umanitar”

1.1. Noțiunea de „drept internațional umanitar”

Dreptul internațional umanitar este ramura¹ a dreptului internațional public care se ocupă de domeniu excepțional – cel al conflictelor armate.

Obiectul dreptului internațional umanitar îl formează, în mod paradoxal, reglementarea la nivel interstatal, a violenței sau, altfel spus, reglementarea modalității de utilizare a violenței în conflictele armate, precum și a asistenței acordate victimelor acestei violențe.

Deși există mai multe definiții ale dreptului internațional umanitar², toate surprind esența dreptului internațional umanitar ca drept izvorât din imperativele necesității militare confruntate cu nevoia de a proteja victimele conflictelor armate.

Conform definiției pe care o propunem, dreptul internațional umanitar³ reprezintă **ansamblul de reguli de drept convenționale și cutumiare**, aplicabil conflictelor armate⁴

¹ Caracterul de ramură de drept a dreptului internațional public este cel mai adesea afirmat în doctrină. Reținem însă că între cele două seturi de reguli există diferențe esențiale, pe care le-am prezentat în capitolul II, vezi *Infra*.

² A se vedea în acest sens Hans Peter Gasser, „International humanitarian law and the protection of war victims” la adresa de Internet: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jm93.htm> sau definiția dată de către prof. univ. dr. Ionel Cloșcă, I. Cloșcă, I. Suceava, în *Tratat de drept internațional umanitar*, Editura ARDU, București, 2000, p. 14.

³ Dreptul internațional umanitar mai este cunoscut și sub denumirea de drept al conflictelor armate sau de drept al războiului. Ultima expresie este una folosită mai ales pentru considerente de accesibilitate prin raport la cei care trebuie să aplice acest drept (militarii, de exemplu).

⁴ Expresia „conflicte armate” tinde să înlocuiască termenul de război, ca urmare a evoluției conceptuale a războiului de la un mijloc de politică externă până la interzicerea lui prin Tratatul internațional pentru renunțarea la război ca instrument de politică națională din 1928 (Pactul Briand Kellog) și, mai apoi, prin Carta Organizației Națiunilor Unite. Precizăm că, după cel de-al Doilea Război Mondial, majoritatea conflictelor armate pe plan mondial au avut un caracter intern, ceea ce a făcut ca folosirea, raportat la acest tip de conflicte, a expresiei „război”, specifică în principal relațiilor interstatale, conform convențiilor de la Haga, să devină relativ improprie.

interne și internaționale și care urmărește, din motive umanitare, spre limitarea efectelor negative ale acestor conflicte.

Regulile de drept internațional umanitar se referă la: desfășurarea operațiunilor militare, restricționarea sau interzicerea utilizării unor mijloace și metode de război, tratamentul victimelor de război și al populațiilor civile, adoptate în vederea asigurării unei protecții sporite, mai ales a celor care nu iau sau nu mai iau parte la conflictul armat.

1.2. Distincția dintre *jus ad bellum* (dreptul la război) și *jus in bello* (dreptul în război)

Dreptul la război (*jus ad bellum*) a reprezentat, pentru multă vreme, o opțiune favorită și accesibilă de politică externă aplicabilă soluționării diferendelor dintre state.

Dreptul internațional public contemporan reglementează expres și limitativ situațiile în care recurgerea la război este considerată licită (situațiile licite sunt dreptul la autoapărare individual sau colectiv – art. 51 din Carta organizației Națiunilor Unite; restabilirea situației de respectare a păcii și securității internaționale prin măsuri care implică folosirea forței armate în condițiile capitolului VII din aceeași Cartă). Orice altă situație de recurgere la utilizarea forței armate este considerată o încălcare a principiilor fundamentale de drept internațional și calificabilă dintr-un început ca ilicită.

De altfel, capitolul VII din Carta ONU cuprinde, la articolul 39, calificările de situații care atrag competența Consiliului de Securitate în adoptarea unei decizii de utilizare a forței armate ca măsură de restabilire a păcii și securității internaționale și care sunt: agresiunea, amenințarea la adresa păcii și încălcarea păcii. Oricare dintre cele trei categorii de situații pot reprezenta situații de conflict armat nelegale.

Independent de caracterul legal sau nelegal al unui război, prin raportarea la dispozițiile Cartei ONU, va exista întotdeauna **un drept în război** (*jus in bello*) care va reglementa conduita subiecților de drept participante la conflictele armate (fie ele interne sau internaționale) cu privire, în principal, la anumite categorii de persoane fizice și bunuri protejate.

Așadar, caracterul nelegal al recurgerii la conflict armat nu poate plasa desfășurarea acestuia în afara dreptului specific aplicabil – Dreptul Internațional Umanitar.

1.3. Participanții la relațiile de drept internațional umanitar

În categoria participanților la relațiile de drept internațional umanitar nu intră numai forțele beligerante statale sau non-statale¹, ci și alți participanți, precum: forțele armate în cadrul unor operațiuni multinaționale sub comanda unor organizații regionale sau ale ONU, organizațiile umanitare, Comitetul Internațional de Cruce Roșie, Societățile Naționale de Cruce Roșie, reprezentanții acestora.

¹ Conflictele armate pot avea loc nu numai între state, dar și între state și mișcări de eliberare națională sau grupuri armate sau chiar conflicte armate între acestea din urmă, tuturor acestora fiindu-le aplicabile normele de drept internațional umanitar.

Secțiunea 2

Scurt istoric al regulilor de drept internațional umanitar

Încă din Antichitate, au existat reguli scrise referitoare la practicarea războiului, precum Codul lui Manu în India secolelor XII-XI î.e.n. sau tratatele chineze ale lui Sun Tzu intitulate *Arta războiului*.

Vechiul Testament cuprinde, de asemenea, reguli de purtare a războiului. Astfel, în *Deuteronomul*, capitolul 20, stă scris că Dumnezeu transmite prin vocea lui Moise comenzi cu privire la legile aplicabile în caz de război, prin care cere ca numai bărbații inamici „să fie loviți cu ascuțișul sabiei”, femeile și copiii urmând să fie cruțați.

În Evul Mediu, un rol deosebit în promovarea unor reguli de purtare a războaielor a revenit Bisericii, care a stabilit zile de armistițiu obligatorii, cum ar fi „Pacea lui Dumnezeu”.

Tot din perioada Evului Mediu datează primele angajări ale răspunderii juridice pentru încălcarea regulilor de purtare a războiului: în 1268, Corandin van Hohenstufen este judecat de un tribunal pentru crime de război, iar în 1474, la Breisach – Germania, cavalerul Peter von Hagenbach¹ este judecat și condamnat la moarte de un adevărat tribunal internațional, pentru violări ale „legilor lui Dumnezeu și ale omului”, deoarece a permis trupelor sale să violeze și săucidă persoane civile nevinovate, precum și să distrugă proprietățile acestora.

Secolul al XIX-lea aduce cu sine înlocuirea micilor armate profesioniste cu mașinile de război naționale create prin introducerea în Europa, începând cu secolul al XIX-lea, a serviciului militar obligatoriu, ca o consecință a Revoluției Franceze (schimbare de paradigmă militară de care Napoleon Bonaparte a fost inițial, în mod clar, avantajat).

Primul document adoptat la nivel internațional în materia dreptului internațional umanitar modern este considerat a fi **Declarația referitoare la dreptul războiului maritim din 16 aprilie 1856, Paris**, care a eliminat operațiunile de război duse de persoane particulare cu autorizația unui stat beligerant împotriva navelor comerciale ale adversarului (cursa).

Bătălia din iunie 1859, de la Solferino, dintre trupele franco-sarde și cele austriece², îl determină pe elvețianul Henri Dunant să scrie, în 1862 lucrarea *Un souvenir de Solferino*, emoționează opinia publică din Elveția și din întreaga lume. Ca urmare, a fost creat la Geneva, în 1863, **Comitetul Internațional pentru Ajutorarea Răniților**, cunoscut sub numele de Comitetul celor Cinci care, ulterior, a devenit Comitetul Internațional de Cruce Roșie, organizație implicată apoi în promovarea dreptului internațional umanitar și mai ales în aplicarea acestuia.

În 1864, la inițiativa Comitetului celor Cinci, se convoacă prima conferință internațională a statelor care adoptă Convenția de la Geneva privind ameliorarea sortii militarilor răniți din forțele armate de campanie.

¹ Un tribunal format din 27 de judecători ai Sfântului Imperiu Roman a judecat și condamnat pe Peter von Hagenbach pentru violări ale „legilor lui Dumnezeu și ale omului”, pentru că a permis trupelor sale să violeze și săucidă persoane civile nevinovate, precum și să distrugă proprietățile acestora. Apărarea lui Peter von Hagenbach, constând în invocarea ordinului superiorului său pentru săvârșirea faptelor de care a fost acuzat, a fost respinsă, iar acuzatul a fost găsit vinovat și condamnat la moarte.

² A se vedea *Infra*, cap. II, p. 39.

Momentele marcante în evoluția dreptului internațional umanitar modern sunt reprezentate de **Conferințele de la Haga din 1899 și 1907**.

Prima conferință de pace de la Haga a fost convocată la inițiativa Țarului Rusiei, Nicolae al II-lea, „pentru a căuta cele mai eficiente mijloace de a asigura toți oamenii de beneficiile unei păci reale și durabile și, peste toate, de limitarea dezvoltării armamentului existent” (Nota diplomatică din 30 decembrie 1898/11 ianuarie 1899).

La conferință au participat reprezentanții a peste 26 de guverne.

Deși conferința nu a condus la adoptarea unui acord privind limitarea înarmării, s-a soldat, totuși, cu adoptarea Convenției de la Haga, care cuprinde patru secțiuni și trei declarații.

Astfel, cele patru secțiuni sunt cunoscute sub numele de:

- Convenția I de la Haga, privind rezolvarea pe cale pașnică a diferendelor;
- Convenția II de la Haga, referitoare la dreptul și cutumele războiului aplicabile războaielor terestre;
- Convenția III de la Haga, privind adaptarea războiului maritim la principiile Convenției de la Geneva din 22 august 1864;
- Convenția IV de la Haga, privind interzicerea lansării de proiectile și explozive din baloane sau prin alte metode noi similare.

Cele trei declarații se referă la interzicerea lansării de proiectile și explozive din baloane sau prin alte metode noi, interzicerea lansării de proiectile și explozive din dirijabile sau prin alte metode noi similare, interzicerea utilizării de proiectile al căror obiectiv este difuzarea gazelor asfixiante sau dăunătoare, precum și la interzicerea utilizării gloanțelor care explodează sau se aplatizează la impactul cu corpul omenesc.

În 1907 are loc **cea de-a doua conferință de pace la Haga**, moment în care se adoptă Convenția de la Haga cuprinzând 13 secțiuni, ulterior fiind ratificate numai 12, cunoscute sub numele de:

- Convenția I de la Haga, privind rezolvarea pe cale pașnică a diferendelor internaționale;
- Convenția II de la Haga, privind limitarea utilizării forței pentru recuperarea debitelor contractuale;
- Convenția III de la Haga, privind deschiderea ostilităților;
- Convenția IV de la Haga, privind dreptul și cutumele războiului aplicabile războaielor terestre;
- Convenția V de la Haga, privind drepturile și obligațiile puterilor și persoanelor neutre în caz de război terestru;
- Convenția VI de la Haga, privind statutul navelor comerciale în caz de ostilități;
- Convenția VII de la Haga, privind conversia navelor comerciale în nave de război;
- Convenția VIII de la Haga, privind amplasarea minelor de contact submarine;
- Convenția IX de la Haga, privind bombardarea forțelor navale pe timp de război;
- Convenția X de la Haga, privind adaptarea războiului maritim la principiile convenției de la Geneva;
- Convenția XI de la Haga, privind restricțiile cu privire la exercitarea dreptului de captură în războiul maritim;

- Convenția XIII de la Haga, privind drepturile și obligațiile puterilor neutre în războiul maritim.

Secțiunea XII se referă la convenția privind înființarea unei Curți Internaționale de Capturi Navale, convenție care nu a fost ratificată niciodată deși, în 1910, se adoptă și un protocol la aceasta. Statele Unite și Anglia s-au opus acestei convenții considerând că înființarea unei asemenea curți ar încălca suveranitatea națională.

Întrucât convențiile de la Haga reglementează modalitatea de purtare a conflictului armat, ele sunt cunoscute ca **dreptul de la Haga** sau **dreptul războiului**.

Primul Război Mondial se încheie prin **Tratatul de la Versailles** care prevedea, la art. 227-230, că guvernul german recunoaște dreptul Puterilor Aliate să judece persoane acuzate de a fi comis acte de violare a drepturilor și obiceiurilor războiului și obliga Guvernul German să predea Puterilor Aliate suspectii de a fi săvârșit aceste acte. De asemenea, potrivit dispozițiilor Tratatului de la Versailles, împăratul Wilhem al II-lea de Hohenzollern urma să fie judecat de un tribunal internațional, care ar fi aplicat ca drept material „princiipiile de bază ale drepturilor națiunilor rezultate în urma cutumei stabilite între națiunile civilizate, dreptul umanitar, precum și regulile conștiinței publice”¹.

Chiar dacă Wilhem al II-lea nu a fost judecat pentru crimele internaționale comise, întrucât Olanda, ca stat în care acesta se refugiase, a refuzat să îl predea Puterilor Aliate, acest moment este deosebit de important pentru conturarea principiului de încetare a imunității șefilor de state și guverne pentru faptele comise în războaie.

Scoaterea războiului în afara legii – prin adoptarea în 1928 a Pactului de la Paris reprezentat de **Tratatul internațional pentru renunțarea la război ca instrument de politică națională**, cunoscut și ca **Pactul Briand-Kellogg**, privind condamnarea „recurgerii la război pentru soluționarea controverselor internaționale” – reprezintă un moment de cotitură în evoluția dreptului internațional umanitar.

Deși Convențiile de la Haga din 1899 și 1907 cuprind prevederi referitoare la tratamentul prizonierilor de război, în cursul Primului Război Mondial au apărut, grave deficiențe privind comportamentul armat, care au necesitat remediere. Câteva dintre aceste deficiențe au fost remediate prin acordurile speciale între beligeranți încheiate la Berna în anii 1917 și 1918. În 1921, Comitetul Internațional de Cruce Roșie și-a exprimat dorința de adoptare a unei convenții speciale privind prizonierii de război. În cadrul Conferinței Diplomatice din 1929, a fost adoptată Convenția privind tratamentul prizonierilor de război, care nu înlocuiește Convențiile de la Haga, ci le completează².

Cele mai importante completări pe care le aduce Convenția de la Geneva din 1929 se referă la interzicerea represaliilor și a pedepselor colective, organizarea muncii prizonierilor, reprezentarea prizonierilor și controlul exercitat de Puterile Protectoare. Această Convenție a fost aplicată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial se înființează primele tribunale internaționale care au judecat efectiv criminalii de război: Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg și Tribunalul Militar Internațional pentru Estul Îndepărtat de la Tokyo.

¹ A se vedea recomandările Comisiei asupra Responsabilității Autorilor Războiului și asupra Implementării Sancțiunilor Stabilite prin Conferința de Pace Preliminară.

² A se vedea în acest sens informațiile referitoare la Convenția de la Geneva din 1929 pe site-ul Comitetului Internațional de Cruce Roșie la adresa <http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/305?OpenDocument>

Ca urmare a numărului mare de victime, îndeosebi în rândul populației civile, sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial aduce noi reglementări convenționale, de data aceasta în domeniul protecției persoanelor implicate cu voia sau fără voia lor în conflictele armate.

Șocată de ororile pe care le-a adus Cel de-al Doilea Război Mondial, comunitatea internațională și Comitetul Internațional de Cruce Roșie se implică în revizuirea convențiilor internaționale în domeniul umanitar.

Astfel, în **1949** s-au desfășurat la **Geneva** lucrările conferinței diplomatice pentru elaborarea convențiilor internaționale destinate să protejeze victimele de război, la care au participat 63 de state, între care și România.

Conferința a avut ca rezultat **adoptarea** celor 4 convenții, valabile și în prezent, la care, ulterior, au aderat aproape toate statele.

Aceste convenții sunt:

– Convenția pentru îmbunătățirea sorții răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie (I);

– Convenția pentru îmbunătățirea sorții răniților, bolnavilor și naufragiaților forțelor armate maritime (II);

– Convenția cu privire la tratamentul prizonierilor în caz de război (III);

– Convenția cu privire la protecția persoanelor civile în timp de război (IV).

Aceste patru convenții asigură abordarea dintr-o perspectivă nouă a desfășurării conflictelor armate, prin concentrarea reglementării asupra protecției victimelor conflictelor armate.

Tot în perioada ulterioară celui de-al Doilea Război Mondial au fost adoptate Convenția din 1948 pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid, precum și Convenția din 1973 asupra eliminării și reprimării crimei de apartheid, convenții ce pun bazele convenționale ale sancționării la nivel internațional a crimelor deosebit de grave care se pot comite și în timpul conflictelor armate.

În 1977, la inițiativa Comitetului Internațional de Cruce Roșie – care și-a asumat sarcina dezvoltării dreptului internațional umanitar, are loc o nouă conferință de revizuire a convențiilor de la Geneva, în urma căreia sunt adoptate **două protocoale adiționale** la cele patru convenții de la Geneva:

– Protocolul adițional I la convențiile de la **Geneva** din 1949, cu privire la protecția victimelor din conflictele armate internaționale;

– Protocolul adițional II la convențiile de la **Geneva** din 1949, cu privire la protecția victimelor din conflictele armate fără caracter internațional.

Conferința de revizuire a convențiilor de la Geneva, numită Conferința diplomatică pentru reafirmarea și dezvoltarea dreptului internațional umanitar aplicabil conflictelor armate a fost organizată de Guvernul Elvețian, în virtutea calității sale de depozitar al convențiilor de la Geneva și în conformitate cu o tradiție de aproape 100 de ani în organizarea acestui tip de conferințe. Conferința a avut loc în 4 sesiuni, prima sesiune ținând între 20 februarie și 29 martie 1974, a doua sesiune între 3 februarie și 18 aprilie 1975, a treia sesiune între 21 aprilie și 11 iunie 1976 și a patra sesiune din 17 martie până în 10 iunie 1977¹. La conferință au participat între 107 și 124 de state (numărul lor variind

¹ A se vedea în acest sens *Commentary on the Additional Protocols of 8th of June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, editors: Yves Sandoz, Christophe Swinarski, Bruno Zimmermann, Martinus Nijhof Publishers, Geneva, 1978, „General introduction”, p. xxxii-xxxiii.

de la o sesiune la alta). De asemenea, la lucrările conferinței au participat în calitate de observatori 11 mișcări de eliberare națională, precum și 51 de organizații internaționale interguvernamentale sau neguvernamentale.

Convențiile I, II, III și IV de la Geneva din 1949 mai sunt cunoscute ca **dreptul de la Geneva sau dreptul umanitar** (care stabilește regulile de protecție a victimelor conflictelor armate), iar alături de **dreptul de la Haga sau dreptul războiului** formează ceea ce este cunoscut ca **dreptul internațional umanitar al conflictelor armate**.

Protocoloalele adiționale I și II la Convențiile de la Geneva, deși fac parte din dreptul de la Geneva, cuprind și reguli de purtare a conflictelor armate sau, altfel spus, reguli ce țin de dreptul războiului.

Înființarea Organizației Națiunilor Unite și adoptarea **Cartei** acesteia reprezintă, de asemenea, elemente importante în evoluția dreptului internațional umanitar, prin consacrarea interzicerii utilizării forței armate și a amenințării cu forța armată în relațiile dintre state. Practica Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite în aplicarea Capitolului VII din Carta ONU, inclusiv în situații de conflict armat intern, a reprezentat un mijloc esențial de adaptare și acceptare a implementării internaționale a dreptului umanitar și în cazul acestor tipuri de conflicte.

Dintre măsurile adoptate de Consiliul de Securitate în baza capitolului VII din Cartă menționăm înființarea Tribunalului Internațional pentru fosta Iugoslavie¹ (1993), precum și înființarea Tribunalului Internațional pentru Ruanda² (1994).

Tot ONU a contribuit – prin încheierea unui acord internațional cu Guvernul statului Sierra Leone – la înființarea Curții Speciale pentru Sierra Leone³, pentru pedepsirea persoanelor care s-au făcut vinovate de săvârșirea unor crime internaționale în cadrul conflictului armat desfășurat în acest stat.

În 1998 se adoptă, în cadrul Conferinței de la Roma, **Statutul Curții Penale Internaționale**, care intră în vigoare în 2002, moment când se înființează prima curte penală internațională⁴ cu caracter permanent, care judecă, atunci când statele nu pot sau nu vor să o facă, persoanele vinovate de săvârșirea unor crime de o gravitate extraordinară: genocid, crime de război, crime împotriva umanității iar, la un moment dat, chiar crima de agresiune.

Tot spre sfârșitul anilor '90, Organizația Națiunilor Unite și Organizația Atlanticului de Nord conștientizează problemele de drept umanitar pe care le implică intervenția armată internațională în conflictele armate.

În urma unor discuții îndelungate care au început încă de la sfârșitul anilor '90, pentru a elimina orice conotație religioasă a emblemelor folosite pentru protecție – Crucea Roșie, Leul și Soarele Roșu și Semiluna Roșie – tot la inițiativa Comitetului Internațional de Cruce Roșie, a fost adoptat, în 2005, **Protocolul adițional la convențiile de la Geneva din 12 august 1949, privind adoptarea unui semn distinctiv adițional de protecție – cristalul roșu, cunoscut sub numele de Protocolul adițional III la Convențiile de la Geneva din 1949**.

¹ Detalii referitoare la înființarea acestui tribunal, la competența și funcționarea sa, pot fi găsite în capitolul IX al acestui curs.

² *Idem.*

³ *Idem.*

⁴ *Idem.*